

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Νίκος Κοτζιάς, Επισκέπτης Καθηγητής στο Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Phillips - Marburg της Γερμανίας,

Α. Τα Πεδία Δράσης της Κοινωνικής Λειτουργίας και η Διπλή της Ιδιομορφία στην Ελλάδα

Α.1. Το αστικό κράτος επιτελεί σειρά λειτουργιών που η κάθε μια τους διαθέτει ειδικούς μηχανισμούς και προσωπικό, θεσμοποιείται με υλικό τρόπο και αποτελεί πλευρά-στοιχείο της συνολικής κυβερνητικής πολιτικής και ολόκληρου του κρατικού μηχανισμού¹.

Οι βασικές λειτουργίες του κράτους ή έστω ενός κρατικού μορφώματος, δεν παίζουν ανά πάσα στιγμή τον ίδιο ρόλο και δεν έχουν το ίδιο βάρος. Οι κάθε φορά ανάγκες ανάπτυξης του κοινωνικού σχηματισμού και της πολιτικής συγκυρίας παίζουν αποφασιστικό ρόλο για το ποιά λειτουργία αναλαμβάνει τον πρωτεύοντα ρόλο. Συχνά στη φιλολογία χαρακτηρίζεται το κράτος και του αποδίδονται επίθετα ανάλογα με την κάθε φορά, φαινομενικά τουλάχιστον, δεσπίζουσα λειτουργία του. Ετσι όταν αυξάνει ο ρόλος των κατασταλτικών μηχανισμών το αστικό κράτος χαρακτηρίζεται σαν "κράτος καταστολής", αν διευρύνεται ο ρόλος των οικονομικών δραστηριοτήτων του σαν "παρεμβατικό" ενώ όταν αρχίζει και κάνει έντονη την παρουσία του στις κοινωνικές σχέσεις ονομάζεται "κοινωνικό". Αν το κράτος παρεμβαίνει όχι στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, αλλά περιοριστικά στον τομέα ικανοποίησης ορισμένων αναγκών μερίδας της κοινωνίας ονομάζεται "κράτος πρόνοιας" ή και ως "κράτος παροχών".

Ο χαρακτηρισμός του αστικού κράτους με αποκλειστικό κριτήριο τη μια ή την άλλη δραστηριότητά του αποτελεί μεθοδολογική απολυτοποίηση που επιτρέπει όμως τη βαθύτερη προσέγγιση εκείνης της κρατικής λειτουργίας της οποίας ο ρόλος απολυτοποιείται.

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας όταν αναφέρεται στην κοινωνική λειτουργία του κράτους, δεν αναφέρεται σ' αυτή σαν σε μια από τις λειτουργίες του αλλά ως τη συνολική ουσία του. Σ' αυτή την περίπτωση, όχι όμως μόνο σ' αυτή, η κοινωνική δραστηριότητα του κράτους εντοπίζεται στο επίπεδο των κοινωνικών παροχών και μόνο, δηλαδή στα "σημεία" όπου εξασφαλίζεται η αναπαραγωγή των παραγωγικών ικανοτήτων των εργαζομένων. Αποσιωπάται δηλαδή η πολυπλευρικότητά του και αφαιρείται από τη μοναδική αναφερόμενη λειτουργία ο ρυθμιστικός χαρακτήρας της, πριν απ' όλα στη σχέση κεφάλαιο μισθωτή εργασία.

Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια ιδιόμορφη αντίφαση. Από τη μια ολόκληρο το κράτος χαρακτηρίζεται αποκλειστικά με βάση ένα από τα πεδία δραστηριότητάς του. Και από την άλλη το πεδίο αυτό, η λειτουργία του, περιορίζεται μόνο σε μια πλευρά και μόνο, χάνεται δηλαδή η ιδιαίτερη συνεκτική του ολότητα. Ίσως γι' αυτό και επειδή στην ΕΟΚ μέχρι σήμερα έχει αναπτυχθεί σχετικά περισσότερο μια κοινή πολιτική στο επίπεδο ρύθμισης, που όμως, όπως είπαμε, δεν περιλαμβάνεται συχνά στην αντίληψη για το κοινωνικό κράτος, να μην

---

1. Ν. Κοτζιά : *Η διαλεκτική του κράτους*, βιβλίο 1 και 3 (υπό δημοσίευση σε δύο τόμους)

υπάρχει και η ανάλογη μελέτη και διερεύνηση της κοινωνικής λειτουργίας των αντίστοιχων θεσμών και του κοινωνικού χώρου της ΕΟΚ.

A.2. Οι λειτουργίες του κράτους, που μέχρι σήμερα το γνωρίσαμε βασικά σαν εθνικό κράτος, κατευθύνονται άμεσα στην αναπαραγωγή του συστήματος, των σχέσεων σ' αυτό και των υποκειμένων που το συναποτελούν και το συνδιαμορφώνουν.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στις κρατικές λειτουργίες είναι βέβαια μεθοδολογικός, διότι στην πραγματικότητα όλοι οι μηχανισμοί του κράτους επιτελούν ταυτόχρονα περισσότερες λειτουργίες. Η κατάταξή τους γίνεται με βάση όχι το αποκλειστικό χαρακτηριστικό τους, αλλά την κύρια κατεύθυνση δράσης και το κέντρο βάρους. Μ' αυτή την έννοια όλες οι λειτουργίες εμπεριέχουν και τη "δική" τους κοινωνική διάσταση, υποβοηθητικά λειτουργούν στην ίδια κατεύθυνση με τους μηχανισμούς που ονομάζουμε κοινωνικούς.

Η κοινωνική λειτουργία του αστικού κράτους απευθύνεται στα πλαίσια της αντίθεσης κεφάλαιου και εργασίας στην ακριβώς "απέναντι" πλευρά απ' αυτή που κύρια ενδιαφέρει τη διεύθυνση του κράτους όταν επιτελεί και οργανώνει την οικονομική. Στοχεύει στην εξασφάλιση των κοινωνικών όρων αναπαραγωγής της μισθωτής εργασίας. Το περιεχόμενό της είναι σήμερα διπλό: ο ρυθμιστικός στη σχέση κεφάλαιο-μισθωτή εργασία, ιδιαίτερα στη διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων και της νομικής τους υπόστασης και ο παρεμβατικός (με τη θετική έννοια) στην επιτέλεση των λειτουργιών της κοινωνικής αναπαραγωγής, ιδιαίτερα των μισθωτών εργαζομένων και όχι μόνο, όπως είναι η παιδεία και η υγεία, η ασφάλιση και η προστασία κοινωνικών "μειονοτήτων", οι συντάξεις κλπ.

A.3. Η διαδικασία αποκρυστάλλωσης της κοινωνικής λειτουργίας στην Ελλάδα γίνεται σχετικά καθυστερημένα και χωρίς πάντοτε να κατοχυρώνεται νομικά. Αυτό σημαίνει ότι στη χώρα μας υπάρχει σε σχέση με την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, όσον αφορά τη διαμόρφωση κοινωνικού χώρου, μια σχετική υστέρηση, ενώ τα πλαίσιά της είναι ασαφή. Οι λόγοι αυτής της ιδιομορφίας είναι πολλοί και αλληλοσυνδεόμενοι. Η κόκκινη γραμμή που την διαπερνά και την προσδιορίζει είναι η πορεία της κοινωνικής πάλης στην Ελλάδα, ο αυταρχικός χαρακτήρας της κυρίαρχης-ηγεμονεύουσας δύναμης της ελληνικής κοινωνίας που ιστορικά επέλεγε την πολιτική της βίας και της καταστολής πιο εύκολα απ' ό,τι αυτή των μεταρρυθμίσεων λόγω και της ίδιας της καθυστέρησης της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και των σχετικών δυνατοτήτων της.

Η ιδιορρυθμία της κοινωνικής λειτουργίας στην Ελλάδα δεν βρίσκεται μόνο στη χρονική υστέρησης της και στην υπέρμετρη αστάθειά της, αλλά και σε μια ανισομετρία ανάμεσα στα δύο επίπεδα ανάπτυξής της. Το πρώτο επίπεδο, (άμεση κρατική ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων), είναι υπέρμετρα ανεπτυγμένο, σε σχέση ακόμα και με την υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη. Αντίθετα το δεύτερο επίπεδο (αναπαραγωγή, "κοινωνικό κράτος") παρουσιάζει σοβαρή καθυστέρηση και είναι αυτό που σφραγίζει τη συνολική υστέρηση του ελληνικού κράτους σ' αυτόν τον τομέα.

Ανάλογα, στην Ελλάδα, είναι περισσότερο ανεπτυγμένη η νομική ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων κράτους-πολίτη, όπως φαίνεται ιδιαίτερα έντονα από την ανάλυση της πολιτικής γης και κατοικίας (π.χ. νομιμοποίηση των αυθαιρέτων), παρά μέσω μεγάλων δημόσιων δαπανών και οικονομικών κινήτρων (πχ. η υποβαθμισμένη πολιτική κοινωνικής κατοικίας).

Η μελέτη μας των κοινωνικών λειτουργιών και πολιτικής του κρατικού μορφώματος που αποτελεί την ΕΟΚ μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και σ' αυτή παρατηρείται μια υπερτροφία της πρώτης πλευράς της κοινωνικής λειτουργίας και κατά συνέπεια το 1992 θα συμβάλλει

πάνω στη χώρα μας περισσότερο στην αρνητική αναπαραγωγή του ήδη υπάρχοντος ελληνικού μοντέλου παρά στη σύγκλισή του με το "κράτος πρόνοιας" που υπάρχει στην υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη. Ενώ αντίθετα στον τομέα της αναπαραγωγής "λειτουργεί" η ΕΟΚ περισσότερο μέσω οικονομικών προγραμμάτων παρά νομικών ρυθμίσεων και "γενικεύσεων".

B. Τα πεδία του Κοινωνικού Χώρου της ΕΟΚ²

B.1. Το κύριο χαρακτηριστικό της "κοινωνικής ανάπτυξης" της ΕΟΚ είναι ότι η διαμόρφωση της ενιαίας αγοράς δεν συμβαδίζει με τη δημιουργία ενός συστήματος κοινωνικών λειτουργιών των θεσμών της. Ο διαμορφωνόμενος υπερεθνικός οικονομικός χώρος της κοινότητας δεν συμβαδίζει με έναν ανάλογο σε ένταση και βάθος κοινωνικό χώρο.

Σήμερα μπορούμε να καταγράψουμε μια διπλά αρνητική κίνηση:

Η πρώτη εμφανίστηκε εξαιτίας της καπιταλιστικής ανασυγκρότησης και τη συνοδεύει. Πρόκειται για την τάση να αποσυνδεθεί η οικονομική ανάπτυξη από τη διεύθυνση των κοινωνικών λειτουργιών, ακόμα και να υπάρξει μια μεταξύ τους αντιπαράθεση.

Η εσωτερική αυτή κίνηση στο επίπεδο εθνικού κράτους συνοδεύεται από μια δεύτερη τάση που επαναλαμβάνει ιδιόρρυθμα τη διαδικασία "μετακίνησης" αρμοδιοτήτων από τον εθνικοκρατικό χώρο στο επίπεδο της ΕΟΚ. Σ' αυτό το επίπεδο δεν έχουμε να κάνουμε με δύο ήδη υπάρχοντες χώρους όπου αλλοιώνεται ή μετακινείται η μεταξύ τους σχέση. Αντίθετα έχουμε να κάνουμε με τη διαμόρφωση ενός καινούριου "συστήματος" χώρων.

Δημιουργείται ένας ευρύτερος από τον εθνικό οικονομικός χώρος, που όμως δεν συνεπάγεται τη δημιουργία ανάλογου κοινωνικού χώρου. Ένας τέτοιος ετεροχρονισμός έχει σαν αποτέλεσμα να διαμορφώνεται στο επίπεδο της ΕΟΚ δίπλα στο διττό δημοκρατικό έλλειμμα και ένα σπουδαιότερο, αλλά σπάνια σημειούμενο, "κοινωνικό έλλειμμα". Έλλειμμα που εμφανίζεται τόσο στο επίπεδο των κοινωνικών ρυθμίσεων, όσο και στην ανεπαρκή μέχρι ανύπαρκτη θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών σε επίπεδο ΕΟΚ.

B.2. Η κοινωνική πολιτική της ΕΟΚ προσδιορίστηκε αρχικά από τη Συνθήκη της Ρώμης³. Η Συνθήκη της Ρώμης δεν περιλάμβανε μια συγκροτημένη πρόταση διαμόρφωσης ενός κοινωνικού χώρου στα πλαίσια της ΕΟΚ. Προέβλεπε βέβαια την καλύτερευση της κοινωνικής κατάστασης του πληθυσμού της ΕΟΚ, αλλά σαν αποτέλεσμα που θα προκύψει αυτόματα από την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων, των εμπορευμάτων και των προσώπων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Με τη διαμόρφωση και έκδοση της Λευκής Βίβλου και της Ενιαίας Πράξης έγινε προσπάθεια να συμπληρωθούν οι γενικές ιδέες της Συνθήκης της Ρώμης με εκείνη της εναρμόνισης των συνθηκών για την προστασία, την ασφάλεια και την υγεία των εργαζομένων, καθώς και της ταυτόχρονης προώθησης της διαδικασίας κοινωνικής και οικονομικής σύγκλισης.

2. Ν. Κοτζιάς : *Κοινωνικός χώρος και το κοινωνικό έλλειμμα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Άρθρο υπό δημοσίευση στο περιοδικό "Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών". Στο άρθρο αυτό παρατίθενται πιο αναλυτικά οι θεσμοί και τα κείμενα των οργάνων της ΕΟΚ πάνω στο θέμα που εξετάζουμε.

3. Για τα θεσμικά ζητήματα κοινωνικής πολιτικής βλ. Α. Παπαληγούρας : *Η Ευρώπη των Δέκα*, Αθήνα 1979, σελ.106,121 και Armand Bizaquet : *Η μεγάλη ευρωπαϊκή αγορά*, Αθήνα 1991 (Παρίσι 1990), σελ.134-144.

Η Ενιαία Πράξη (άρθρο 22) τροποποίησε τις κατευθύνσεις της συμφωνίας της Ρώμης και επισημοποίησε τις τριμερείς διασκέψεις⁴. Καθιέρωσε τις ομάδες κοινής γνωμοδότησης (σε ζητήματα τεχνολογίας και απασχόλησης) και την ομάδα "πλοήγησης" - διαλόγου.⁵

Οι θεσμικές αλλαγές στήριζαν την προσπάθεια άμβλυνσης των αρνητικών συνεπειών που θα προέκυπταν από τη διαμόρφωση της ενιαίας αγοράς, τις οικονομικές αναδιαρθρώσεις και την προώθηση της οικονομίας κλίμακος. Στόχευαν στην ανάπτυξη των καθυστερημένων περιοχών (όπως τα ΜΟΠ) και την προσαρμογή των αγροτικών περιοχών.

Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, στα τέλη της δεκαετίας του '80, η επιτροπή παρουσίασε ένα σχέδιο "διακήρυξης δικαιωμάτων", έναν "Κοινοτικό Χάρτη" πάνω στα προβλήματα εργασιακών συνθηκών, αμοιβής και ασφάλειας. Η παρουσία του "Χάρτη" συνοδεύτηκε από την εκτίμηση ότι οι διαφορές στη δομή των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης είναι τεράστιες⁶, ότι "κάθε προσδοκία εναρμόνισης των συστημάτων είναι αυταπάτη"⁶, άποψη που απορρίπτει ουσιαστικά εκ προοιμίου κάθε προοπτική διαμόρφωσης ενός "Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χώρου".

Η ίδια εκτίμηση μπορεί να εξαχθεί και με την ανάλυση του συνόλου των προσπαθειών που έχουν εκδηλωθεί στα πλαίσια της ΕΟΚ για τη διαμόρφωση ενός "βάθρου ελάχιστων κοινωνικών δικαιωμάτων". Οι προσπάθειες αυτές είχαν σαν επίκεντρό τους το προσχέδιο μιας "ευρωπαϊκής κοινωνικής χάρτας" που παρουσιάστηκε τον Μάιο του 1989⁷.

Πρόκειται για ένα ντοκουμέντο που συνδυάζει μη δεσμευτικές νομικές κατευθύνσεις και γενικόλογες διατυπώσεις και το οποίο κάτω από την πίεση της βρετανικής κυβέρνησης (ή στο όνομά της) δεν εγκρίθηκε από το Συμβούλιο. Το τελικό κείμενο (στις 30 Οκτωβρίου του 1989) βρίσκεται σαφώς πίσω από το προσχέδιο⁸.

Για την προώθηση αυτής της "Χάρτας", η Επιτροπή δημοσίευσε ένα πρόγραμμα δράσης⁹. Με βάση το χρονοδιάγραμμα και τις οδηγίες που προβλέπονται σ' αυτό η εφαρμογή του θα απαιτήσει, ήδη προγραμματισμένα, την υπέρβαση κατά πολύ του χρονοδιαγράμματος της ενιαίας αγοράς του '92. Πέρα δηλαδή από την αμφίβολη ποιότητα του περιεχομένου της Χάρτας, πιστοποιήθηκε, μέσα από το χρονοδιάγραμμα εφαρμογής της, επίσημα πλέον, η αποσύνδεση του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου από τον κοινωνικό.

B.3. Συνολική αφετηρία των τεσσάρων στόχων της Χάρτας και της Επιτροπής Delor ήταν η εκτίμηση-θέση ότι η στρατηγική της ανάπτυξης, συμπληρωμένη όμως και με μια πολιτική απασχόλησης, αποτελεί τη βάση για την οικοδόμηση κάθε κοινωνικής πολιτικής. Μιας πολιτικής που ήδη από τη συμφωνία της Συνθήκης της Ρώμης προσδιορίζεται με το τετράπτυχο: πλήρης και βελτιωμένη απασχόληση, βελτίωση συνθηκών ζωής των εργαζομένων, βοήθεια στις μειονεκτούσες ομάδες, βελτίωση της κοινωνικής ασφάλισης¹⁰.

4. Πέρα από τους υπάρχοντες θεσμούς έχει διατυπωθεί η πρόταση ίδρυσης ενός "Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για την κατάρτιση" (με χώρο δράσης την Ανατολική Ευρώπη) και ενός "Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου της Απασχόλησης".

5. Patrick Venturini: *Ein europäischer Sozialraum für 1992*, Kommission der EG-Dokumente, Luxemburg 1989, εδw σελ.75.

6. Βλ. Επιτροπή της ΕΟΚ, Κοινωνική χάρτα των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων (προσχέδιο) ΚΟΜ (89) 248, 30.5.1989.

7. Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Γενική Γραμματεία, 9517/89 (Τύπος 189), 1357 συνεδρίαση του Συμβουλίου (Εργασία και κοινωνικά ζητήματα, Βρυξέλλες 30.10.1989, σελ.Δ 10 κε.).

8. Επιτροπή των ΕΚ, ενημέρωση της επιτροπής για το πρόγραμμα της δράσης εφαρμογής των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων, ΚΟΜ(89)568, 29.11.1989.

9. Συνθήκη της ΕΟΚ άρθρα 118,123-128 και της ΕΚΑΧ 46,56. βλ. ακόμα ΑΓ Παπαληγούρα: *Η Ευρώπη των Δέκα*, Αθήνα 1979, σελ.104-108.

10. Walter Wellner/Gerhard Schmich: *Europa auf dem Wege zur Sozialunion*, Bonn 1988, σελ.64κε.

Στη "Χάρτα" και στο "πρόγραμμα δράσης" προβλέπεται η δημιουργία ενός κοινοτικού "κοινωνικού βάθρου", που θα μπορούσε να υπερβαίνει το δίλημμα ανάμεσα στην πολιτική της εναρμόνισης, δηλαδή μιας νέας ρύθμισης (που είναι κατά την επιτροπή δυνατή μόνο σε λίγους τομείς όπως υγεία, ασφάλεια στην εργασία, εργονομία, μετακίνηση) και της απορύθμισης που προωθείται, τιτλοφορούμενη με το αίτημα "της αποκέντρωσης της κοινωνικής πολιτικής" (αποκέντρωση που γίνεται αποδεκτή στο όνομα της υπαρκτής διαφορετικότητας ανάμεσα στις χώρες μέλη).

Η απορύθμιση θεωρείται ως το κύριο μέσο διαμόρφωσης του "κοινωνικού βάθρου", αφού θεωρείται ότι είναι πολύ πιο εύκολο να καταργηθούν (απορυσμισθούν) οι κοινωνικές λειτουργίες και παροχές-δικαιώματα που υπάρχουν σε εθνικό επίπεδο παρά να αντικατασταθούν από ενιαία μέτρα, νόμους και μεθόδους. Οτι τελικά μπορούν να διαμορφωθούν ορισμένα ελάχιστα όρια προς τα κάτω, και μάλιστα μη δεσμευτικού χαρακτήρα, και ότι τα υπερβαίνει να απορυσμισθεί.

Χαρακτηριστικά στις εκθέσεις Marin¹¹ και "Soziales Europa"¹² ενώ ορίζονται μια σειρά από στοιχεία και παράγοντες που απαιτούνται για να υπάρξει ένα "ελάχιστο κοινωνικό βάθρο" δεν γίνεται καθαρό αν και σε ποιό βαθμό αυτό το "βάθρο-βάση" κοινωνικής πολιτικής θα είναι νομικά δεσμευτικό ή θα αποτελεί απλά έναν κώδικα συμπεριφοράς και προσανατολισμού των επιμέρους κρατών και των δυτικοευρωπαίων εργοδοτών¹³.

B.4. Είναι φανερό ότι όλα αυτά τα κείμενα και οι σχεδιασμοί της ΕΟΚ δεν διαθέτουν επαρκή υλική στήριξη προκειμένου να πραγματοποιηθούν. Τα μέσα που διαθέτει η ΕΟΚ δεν αντιστοιχούν στους ειδικούς στόχους περιοχικής και κοινωνικής σύγκλισης, είναι ανεπαρκή¹⁴. Και το σπουδαιότερο, το πιο αδύνατο σημείο, είναι ότι οι θεσμοί, τα προγράμματα και τα υλικά μέσα που διαθέτει η ΕΟΚ δεν αποτελούν μια συνολική, συνεκτική, κοινωνική πολιτική, αλλά περιορίζονται στην αποσπασματική καταγραφή σημείων και αναφοράς σχεδιασμών.

Βασική μας εκτίμηση είναι ότι όλο το θεσμικό σύστημα της ΕΟΚ που αναφέρεται στην κοινωνική πολιτική, ή τιτλοφορείται σαν τέτοιο, έχει μεν στοιχεία κοινωνικής λειτουργίας και συνδέεται με μια ανάλογη πολιτική, όμως η κοινωνική του διάσταση δεν αποτελεί την κύρια και χαρακτηριστική πλευρά της παρουσίας και ενεργοποίησής του. Μάλλον προσεγγίζει κατά κύριο λόγο την ακτίνα δράσης ανάλογων θεσμών που κατατάσσονται στην οικονομική λειτουργία του εθνικού κράτους. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Απορρέει από το γεγονός ότι στα όργανα της ΕΟΚ κυριαρχεί η αντίληψη πως η καλύτερη κοινωνική πολιτική είναι η οικονομική ανάπτυξη, δηλαδή η ελεύθερη κίνηση της αγοράς.

Η μέχρι τώρα πορεία της ΕΟΚ δείχνει ότι ο κύριος όγκος δραστηριότητας των θεσμικών της οργάνων στον κοινωνικό τομέα δεν αφορά τόσο τη διαμόρφωση κεντρικών υπερεθνικών

11. Marin-Bericht : *Die soziale Dimension des Binnenmarktes- KOM (88) 1148 endg.* Κοινοβούλιο της Γερμανίας, 11η εκλογική περίοδος, Drucksache 11/4645 (315 1989), σελ.24.

12. Soziales Europa, 1988. *Die soziale Dimension des Binnenmarktes. Zwischenbericht der interdirektorialen Gruppe.* Sondernummer. Kommission der EG, Luxemburg 1988, σελ.68.

13. Günter Köpcke : *Kein Binnenmarkt ohne soziale Dimension*, στο : *Gewerkschaftliche Monatshefte*, 10/ 1989, σελ.638-649, εδώ σελ.645. Τελικά βέβαια ο "Κοινωνικός Χάρτης", όπως διαμορφώθηκε στη σύσκεψη κορυφής στο Στρασβούργο στις 8 και 9 Δεκεμβρίου, δεν απέκτησε δεσμευτικό χαρακτήρα παράλο που βρισκόταν σαφώς πίσω από τα καταρχήν συμφωνημένα, τόσο σε σχέση με τη συμβιβαστική πρόταση που είχε διατυπωθεί στη συνεδρίαση του συμβουλίου για ζητήματα εργασίας και κοινωνικής πολιτικής στις 30 10 1989, όσο ακόμα περισσότερο αν συγκριθεί με το σχέδιο της επιτροπής στις 2.10.1989. Τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη τον παραπέμπουμε στο Frank Deppe: *Zur Diskussion über die Entwicklung der Arbeitgeber-Arbeitnehmerbeziehungen in der EG unter dem Einfluß des "Binnenmarktes '92". Vorläufige Informationen und Überlegungen*, Marburg 1990, σελ.21-28, εδώ σελ.26-7, όπου καταγράφονται οι 12 σημαντικότερες συμφωνημένες θεματολογικές περιοχές που δεν συμπεριλήφθηκαν στο τελικό κείμενο.

14. Στο ίδιο, σελ.22

οργάνων και μηχανισμών, αλλά την προσπάθεια επίδρασης πάνω στις εθνικές κοινωνικές λειτουργίες¹⁵ όχι όμως για να υιοθετηθούν μετά την τροποποίησή τους στο επίπεδο της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς, αλλά προκειμένου μέσω της ευρωπαϊκής "παρέμβασης" να απορυθμιστούν και σε εθνικό-κρατικό επίπεδο.

Ουσιαστικά η κοινωνική πολιτική θεωρείται αναγκαία στο βαθμό που η παντελής απουσία της θα δημιουργούσε προβλήματα στην ίδια τη διαδικασία της ενοποίησης, κύρια της οικονομικής, σ' ένα όμως βαθμό και της πολιτικής¹⁶. Δεν θεωρείται δηλαδή μια αυτοπροσδιοριζόμενη και αυτοαιτιολογούμενη λειτουργία και αναγκαιότητα, αλλά ένα ζήτημα που πρέπει να συμβάλλει στην "εξασφάλιση της συνολικής διαδικασίας ολοκλήρωσης"¹⁷, πριν απ' όλα στην ίδια "την πολιτική σταθερότητα της κοινότητας"¹⁸.

Γ. Θεσμική Κοινωνική Λειτουργία ή Αγορά

Γ.1. Η ΕΟΚ δεν έχει μια συνεκτική κοινωνική πολιτική. Χαρακτηρίζεται όλο και πιο πολύ από ένα σοβαρό έλλειμμα κοινωνικής λειτουργίας και διάστασης. Στο επίπεδο της θεωρίας δικαιολογείται η τέτοια κατάσταση με το λανθασμένο σχήμα ότι η αγορά θα επιφέρει αυτόματα εκείνη την απαραίτητη οικονομική ανάπτυξη, η οποία με τη σειρά της θα εξασφαλίσει όλους τους όρους για την υλοποίηση του ενιαίου κοινωνικού χώρου.

Πρέπει ήδη εδώ να πούμε ότι ακόμα και σύμφωνα με τις επιτροπές και τις εκθέσεις σειράς οργάνων και επιτροπών της ΕΟΚ που ασχολούνται με τα κοινωνικά ζητήματα, το σχήμα αυτό είναι υπερβολικά αισιόδοξο όσον αφορά, τουλάχιστον, την κοινωνική του προοπτική.

Ιδιαίτερα η έκθεση Ceccini είναι σ' αυτό το ζήτημα κατηγορηματική. Εκτιμά ότι η προώθηση της ενιαίας αγοράς οδηγεί ταυτόχρονα σε συγκέντρωση και συγκεντρωποίηση του κεφαλαίου, χάρη και στην αξιοποίηση της οικονομίας κλίμακος που θα δημιουργηθεί, καθώς και στην απορύθμιση (όχι μόνο οικονομική αλλά κατ' επέκταση και κοινωνική) των τομέων που σήμερα ρυθμίζονται από τους εθνικούς δημόσιους τομείς της οικονομίας. Το αποτέλεσμα θα είναι η μείωση της κοινωνικής ασφάλειας και της απασχόλησης που εξασφαλίζει αυτός ο τομέας στα συνολικά πλαίσια της ΕΟΚ, καθώς και η συνολική αποδυνάμωση των συνδικάτων¹⁹.

Είναι ολοφάνερο πως η αντίληψη ότι η ανάπτυξη που εξασφαλίζει η ενιαία αγορά δημιουργεί αυτόματα μέσα κοινωνικής πολιτικής είναι λανθασμένη²⁰. Τόσο γιατί υιοθετεί την άποψη ότι η οικονομική ανάπτυξη θα είναι σταθερών μεγεθών χωρίς скаμπανεβάσματα και

15. Αυτό ισχύει ακόμα και όταν στα λόγια αρνείται την ανάμιξη τους σ' αυτό το επίπεδο θλ. αναλυτικότερα Ευρωπαϊκό Συμβούλιο : Προτάσεις-συμπεράσματα της Λουξεμβουργιανής προεδρίας, Ριζοσπάστης 30.6.1991

16. Η αντίληψη αυτή διαπερνά την πρώτη σημαντική έκθεση μιας επιτροπής παρατηρητών για τις βιομηχανικές σχέσεις. Η έκθεση στην οποία αναφερόμαστε εδώ έγινε για την πέμπτη γενική διεύθυνση της Επιτροπής της ΕΟΚ και φέρει τον τίτλο : Observation Post of Industrial Relations and Collective Bargaining in the Community (V/1298/1/87-EN), Βρυξέλλες 1987.

17. Wolfgang Däubler: Sozialstaat EG? Die andere Dimension des Binnenmarktes. Eine Veröffentlichung der Bertelsmann Stiftung innerhalb der Reihe "Strategien und Optionen für die Zukunft Europas", Gütersloh 1989, σελ.73.

18. Thüsing Rolf : Im Widerstreit der Sozialpartner, in EG magazin Nr.1/2 1991, S.25.

19. Έκθεση του Paolo Ceccini, με τίτλο: Europa '92. Der Vorteil des Binnenmarktes, Baden-Baden 1988.

20. Για το ζήτημα της θέσης της γυναίκας στην ΕΟΚ και την πρακτική των θεσμών απέναντι στο πρόβλημα της ισότητας βλ. αναλυτικότερα Schunter-Kleemann Susanne: Die Gleichstellungspolitik der EG - Formaler Anspruch und politische Praxen, in Frank Deppe/Klaus-Peter Weiner (Hrsg.) : Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen, ... σπ. σελ. 79-92.

κριακά φαινόμενα, όσο και γιατί η θέση της ότι η ανάπτυξη εξασφαλίζει αυτόματα απασχόληση αγνοεί τον χαρακτήρα του νέου τύπου συσσώρευσης.

Ο σημερινός κυρίαρχος τρόπος συσσώρευσης στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες. Πρόκειται για μια ανάπτυξη που βαθαίνει τους διαχωρισμούς ανάμεσα στους εργαζόμενους υψηλής ειδίκευσης, που έχουν σταθερή απασχόληση και κοινωνική ασφάλεια, από άλλες σχετικά πιο απροστάτευτες κατηγορίες²¹.

Αλλά όργανα της ΕΟΚ, -πέραν της επιτροπής- και σ' αντίθεση με τις εργοδοτικές ενώσεις²² κατανοούν ότι δεν αρκεί ο αυτοματισμός της αγοράς για να λυθούν τα κοινωνικά προβλήματα της ΕΟΚ. Εκφράζουν την άποψη ότι προκειμένου να υπάρξει η απαραίτητη ανάπτυξη και να αξιοποιηθεί αυτή στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής είναι απαραίτητο να προωθηθούν, ακόμα και να κατοχυρωθούν θεσμικά διαδικασίες συναίνεσης ανάμεσα στην ευρωπαϊκή εργοδοσία και τη συνδικαλιστική εκπροσώπηση της μισθωτής εργασίας. Αναζητούν μια πολιτική συμβιβασμών, ένα δρόμο "ανάμεσα στις συλλογικές συμβάσεις και στον αδιέξοδο διάλογο"²³.

Η εργοδοσία αξιοποιώντας την ουσιαστική ανεπάρκεια οργάνωσης της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης σε ευρωπαϊκή κλίμακα θέλει να περιορίσει τον "κοινωνικό διάλογο" σε διερευνητικό πεδίο. Αντίθετα τα συνδικάτα επιδιώκουν δεσμευτικές συνεννοήσεις.²⁴

Η Ομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων,²⁵ στο "ευρωπαϊκό κοινωνικό πρόγραμμα" που δημοσίευσε το 1988 και που αφορά τον τρόπο διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού "κοινωνικού χώρου" διαχωρίζει την πορεία δημιουργίας του σε δύο πιθανούς δρόμους (τη νομοθετική και αυτή της συμφωνίας με τη μορφή συμβάσεων) και τέσσερα επίπεδα (κλαδικό, περιοχικό, εθνικό και κοινοτικό)²⁶.

Η Επιτροπή της ΕΟΚ εκπιά τη λειτουργία ενός αποτελεσματικού ευρωπαϊκού "κοινωνικού διαλόγου" σαν εργαλείο εξισορρόπησης των υπαρκτών ανισοτήτων και αντιθέσεων και ταυτόχρονα σαν το μέσο με το οποίο "επιτέλους θα εξευρωπαϊσθούν οι προσανατολισμοί δράσης" των κοινωνικών εταίρων²⁷.

Είναι λοιπόν ολοφάνερο ότι υπάρχουν σοβαρές διαφορές ακόμα και ανάμεσα σε "εκουγχρονιστές" επιχειρηματίες, συναινετικά συνδικάτα και την Επιτροπή για το περιεχόμενο, τα αποτελέσματα και τους δεσμευτικούς ή μη σκοπούς ενός ευρωπαϊκού κοινωνικού διαλόγου. Διαφορές που η επιτροπή θα 'θελε να τις ρυθμίζει μέσω ενός θεσμικού πλαισίου λειτουργίας μιας "ευρωπαϊκής τριμερούς"²⁸.

Τριμερής όμως που δεν θα έβαζε ούτε μια στιγμή σε αμφισβήτηση την αρχή της "εθνικής αυτονομίας" στις διαπραγματεύσεις. Η αρχή αυτή "ανακαλύφθηκε" στην ΕΟΚ αποκλειστικά για τον κοινωνικό τομέα. Δεν εφαρμόζεται στον οικονομικό. Στο όνομά της,

21. H Schunter-Kleemann Susanne δείχνει ότι η πολιτική της ΕΟΚ και σ' αυτόν τον τομέα στηρίζεται στο διπλό δόγμα: η αγορά διαμορφώνει τις συνθήκες μέσα από τις οποίες θα λυθούν τα προβλήματα της ισότητας της γυναίκας, τα προβλήματα αυτά πρέπει να αντιμετωπίζονται εξατομικευμένα (στο ίδιο, σελ.80-81 και 85-90).

22. Για τη στρατηγική των εργοδοτικών ενώσεων στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, βλ. αναλυτικότερα Rögge Karin: Unternehmensstrategien im Binnenmarkt '92, in : Frank Deppe/Klaus-Peter Weiner (Hrsg.) : Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen, _ op. σελ. 45-50.

23. P. Venturini, _ op. σελ. 69-70.

24. Ο Bizaquet αναφέρεται στην προσπάθεια της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΟΚΕ) να μορφοποιούνται τα αποτελέσματα του "κοινωνικού διαλόγου" σε "κοινοτικό δίκαιο" (op. σελ.139).

25. Από τα οποία έχουν αποκλειστεί όμως ύστερα από την πίεση συνδέσμων εθνικών διανομητών, ιδιαίτερα του γερμανικού, οι εθνικές ομοσπονδίες κομμουνιστικής επιρροής.

26. Die Mitbestimmung 11/1988 σελ.38.

27. Soziales Europa 1988, _ op. σελ. 70, F. Deppe : Zur Diskussion, _ op. σελ. 32-33.

28. Soziales Europa 1988, _ op. σελ. 73.

παρακάμπτονται σειρά υπαρκτών προβλημάτων στο επίπεδο των συλλογικών διαπραγματεύσεων, (που προκύπτουν από την διεθνοποίηση της οικονομίας και των επιχειρησιακών βάσεων) και εμποδίζεται η διαμόρφωση του υποκειμένου της μισθωτής εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο με ανάλογη ταχύτητα δημιουργίας των πολυεθνικών.

Γ2. Η φιλελεύθερη φειχτοποίηση της αγοράς να μην τυπικά δεν απορρίπτει εξ ορισμού την "κοινωνική χάρτα", τον δέχεται όμως με τον όρο "ότι η εφαρμογή του δεν θα ανοίγει το δρόμο σε παρεμβατικές πρακτικές", αλλά θα εξασφαλίζεται από τη "σύγκλιση των οικονομιών", και ότι τα κοινοτικά όργανα, στη διαμόρφωση τέτοιων πολιτικών όπως της "Χάρτας", θα πρέπει να περιοριστούν στο ρόλο "πηγής έμπνευσης" παρά "να μετατραπούν σε μηχανισμούς εφαρμογής"²⁹.

Δηλαδή, όχι μόνο εγκαταλείπεται η επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων στην καλή θέληση και στην αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς, αλλά καλούνται τα όργανα της ΕΟΚ να μην δραστηριοποιούνται στον κοινωνικό χώρο, με τον τρόπο που αυτό γίνεται, και μάλιστα υποχρεωτικά, στον οικονομικό. Η θέση είναι ότι η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς όχι απλώς θα λύσει σειρά κοινωνικών προβλημάτων, αλλά ότι ακόμα και η δημιουργία μιας απορυθμισμένης εσωτερικής αγοράς είναι εξ ορισμού "μια κοινωνική πράξη"³⁰.

Γ3. Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα, ότι στην πορεία πραγμάτωσης της ευρωπαϊκής εσωτερικής κοινής αγοράς όχι μόνο να μην έχουμε προώθηση των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών των χωρών μελών της ΕΟΚ, αλλά και αρνητικές εξελίξεις σε ένα διττό πεδίο. Από τη μια να περιορισθούν ήδη κατεκτημένα (περίπτωση κοινωνικού dumping που όπως θα δείξουμε είναι μάλλον δύσκολο) και από την άλλη (πιθανότερο) τη μη εφαρμογή των κατακτήσεων που υπάρχουν σε εθνικά επίπεδα στις νεοδημιουργούμενες ευρωπαϊκές δομές και εργασιακές σχέσεις.

Η ουσία είναι ότι η πλευρά της "Ευρωπαϊκής" εργοδοσίας ευρισκόμενη σε έναν πλήρως αναπτυγμένο ανταγωνισμό με τα άλλα οικονομικά διεθνή κέντρα³¹ θα προσπαθήσει να συμπίεσει το "κοινωνικό κόστος" προς τα κάτω, αξιοποιώντας τις υπαρκτές διαφορές ανάμεσα στις χώρες-μέλη της ΕΟΚ (ιδιαίτερα όσον αφορά, τα δημοκρατικά δικαιώματα στους τόπους δουλειάς, τις ρυθμίσεις προστασίας και ασφάλειας, το ασφαλιστικό) καθώς επίσης να υποχρεώσει τους εργαζόμενους να αποδεχθούν αυτή τη μείωση εκεί όπου το "απαιτούν" οι κανόνες του διεθνούς ανταγωνισμού (σύμφωνα με τη λογική της εργοδοσίας).

Πρόκειται για τη γνωστή στρατηγική που αναπτύσσεται στο όνομα της αγοράς και περιλαμβάνει το τρίπτυχο απορύθμιση, μικρότερο κόστος, ευκαμψία στις μορφές (εργασιακών) σχέσεων και πίεση πάνω στο εθνικό κράτος ώστε να περιορίσει τις κοινωνικές του λειτουργίες, ιδιαίτερα τα σημεία που αφορούν την αναπαραγωγή των συνθηκών ζωής του πολίτη και της οικογένειάς του.

29. ΣΕΒ : Η ενωμένη Ευρώπη σημαίνει λιγότερο κράτος, Δημοκρατικός Λόγος 29 . 1991

30. Peter Clever : Herausforderung für eine europäische Sozialpolitik, στο : Bundesarbeitsblatt τ. 6/1989, εδω σελ.18. Αποψη που μπορεί να αποτελέσει τη βάση δικαιολόγησης μέχρι και δημιουργίας, στο όνομα οικονομικών σκοπιμοτήτων, "ζωνών περιορισμένης εργασιακής και κοινωνικής προστασίας" βλ. Deppel Hans-Ulrich/Uwe Lenhardt : Gesundheitswesen zwischen supranationalen Politikstrukturen und einzelstaatlicher Regelungskompetenz. Zu einigen gesundheitspolitischen Aspekten der Westeuropäischen Integration, FEG Arbeitspapier Nr 2, Marburg 1990

31. Βλ. Dusan Sidjanski : Προς την ομοσπονδιακή οργάνωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ι, στο : Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τ.8-9 1990, σελ. 33-56 και Κ. Στεφάνου : Προς την ομοσπονδιακή οργάνωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ΙΙ, στο : Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τ.8-9 1990, σελ.57-94, καθώς και Ν. Κοτζιά : Η διαλεκτική του κράτους, ... σπ.

Ουσιαστικά η ενιαία αγορά και η όξυνση του διεθνούς ανταγωνισμού εμφανίζει τον περιορισμό συλλογικών κοινωνικών ρυθμίσεων και παροχών σαν αντικειμενικά αναγκαία.

Γ.4 Ενώ η οικονομία εξευρωπαϊάζεται μέσω της ΕΟΚ, η κοινωνική πολιτική παραμένει ακόμα εθνική. Ταυτόχρονα, η τελευταία περιορίζεται και στο εθνικό επίπεδο, στο όνομα των οικονομικών ελευθεριών και της απορύθμισης που επιφέρει η ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά. Πρόκειται για ένα φαινόμενο τόσο ετεροχρονισμού και διάσπασης της ενότητας των χώρων, όσο όμως και αποσύνδεσης του οικονομικού κύκλου από τις κοινωνικές παροχές. Η πολλαπλή αυτή κίνηση οδηγεί πιθανότατα στην ακόμα μεγαλύτερη διαφοροποίηση των οικονομικών και κοινωνικών δυνατοτήτων των διαφορετικών ευρωπαϊκών περιοχών, παρά στη σύγκλισή τους. Στην Ευρώπη το πιο πιθανό είναι να διαμορφωθεί ένας υπερεθνικός αλλά ετερογενής οικονομικός χώρος με πληθώρα διαφοροποιημένων επιμέρους εθνικών και περιφερειακών κοινωνικών χώρων.³²

Όμως η ΕΟΚ ως χώρος μπορεί να αποκτήσει σταθερή ενότητα μόνο μετά από μια ενοποίηση της οικονομίας και της κοινωνικής λειτουργίας των εθνικών συστημάτων, οργανωμένης σε νομική μορφή που θα εξασφαλίζεται και θα νομοποιείται πολιτικά, ιδεολογικά και θεσμικά.

Ο δρόμος αυτής της ενοποίησης των χώρων που δεν είναι ακόμα πραγματικότητα αλλά περισσότερο προοπτική³³, περνά από την επιλογή από τις ακόλουθες δύο εναλλακτικές:

(α) Είτε με τον εξευρωπαϊσμό των εθνικών οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών, δηλαδή των εθνικών οικονομικών αγορών και των εθνικών κοινωνικών συστημάτων με στόχο τη μορφοποίηση μιας υπερεθνικής και κεντρικά διαμορφωμένης πολιτικής σύγκλισης σε αυτούς τους δύο τομείς. Σ' αυτή την περίπτωση εξευρωπαϊσμός θα σήμαινε το μετασχηματισμό και ενσωμάτωση σε διεθνή πλαίσια υπαρκτών συστημάτων διεύθυνσης.

(β) Είτε με τη διαμόρφωση των ανεξάρτητων-διαχωρισμένων εθνικών οικονομικών κύκλων σε έναν ενιαίο χώρο μέσω των οικονομικών σχέσεων που διαμορφώνει μια μεγαλύτερη εσωτερική αγορά, με την ταυτόχρονη διατήρηση των διαφορετικών κοινωνικών χώρων. Σ' αυτή την περίπτωση ο εξευρωπαϊσμός των χώρων θα σήμαινε τη "φιλελευθεροποίηση" των ήδη υπαρχόντων συστημάτων ρύθμισης.

Αυτός ο δεύτερος είναι και ο δρόμος που βασικά και ουσιαστικά ακολουθεί μέχρι σήμερα η ΕΟΚ και οδήγησε στη διαμόρφωση μιας εσωτερικής αγοράς χωρίς κοινό κοινωνικό χώρο³⁴.

Γ.5. Η προτεραιότητα που δίνεται και η προτίμηση που υπάρχει για τη δημιουργία ενός κοινού οικονομικού χώρου χωρίς ενοποίηση του κοινωνικού εκφράζει τα επείγοντα συμφέροντα και ανάγκες του μεγάλου δυτικοευρωπαϊκού κεφαλαίου -που οι επιλογές του βασικά σφραγίζουν την πορεία διαμόρφωσης της ΕΟΚ- στη φάση όξυνσης του ανταγωνισμού του με το

32. Για τη διαφορετικότητα των ευρωπαϊκών χώρων βλ. αναλυτικότερα Tudyka Kurt P.: *Wirtschafts- und Sozialraum Europa - Begriff, Programm und Politik*, στο : Frank Deppe/Klaus Peter Weiner (Hrsg.): *Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen in der EG und die soziale Dimension des Binnenmarktes* '92, FEG Arbeitspapier Nr. 4, Marburg 1991, σελ. 25-34.

33. Βλ. σειρά παρεμβάσεων ειδικής ημερίδας που αναδημοσιεύονται στο συλλογικό τόμο που εξέδωσε ο Ernst Breit: *Europäischer Binnenmarkt : Wirtschafts- oder Sozialraum?* Bonn 1988.

34. Δεν είναι τυχαίο ότι οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην ΕΟΚ και στους ΕΠΤΑ οδηγείται στη δημιουργία ενός "Ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου". Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων δεν γίνεται καθόλου λόγος για τον κοινωνικό χώρο. Στην ίδια κατεύθυνση είναι πολύ ενδεχτική η επιδίωξη των κυβερνήσεων των ανατολικών χωρών να συνδέσουν τις αγορές τους με την ΕΟΚ χωρίς να κάνουν καθόλου λόγο για την ανάγκη να συνοδεύονται αυτές οι διασυνδέσεις και με στοιχεία κοινωνικής λειτουργίας και πολιτικής.

βορειοαμερικάνικο και το γιαπωνέζικο. Στην επιλογή αυτή ανταποκρίνονται -εκτός του πεδίου της αγροτικής πολιτικής- τρεις βασικές τάσεις στο εσωτερικό της ΕΟΚ:

(α) Η εξαρχής ακολουθούμενη πολιτική φιλελευθεροποίησης που οδηγεί στη διαμόρφωση μιας κοινής οικονομικής πολιτικής που αποικοδομεί τις διαφορετικές εθνικές πολιτικές, με τον περιορισμό της κοινωνικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο και τον αυτοπεριορισμό των συνδικάτων στα εθνικά πλαίσια.³⁵

(β) Το γεγονός ότι ήδη από τη δεκαετία του '70 άρχισε να κερδίζει έδαφος, όχι μόνο σε κοινοτικό επίπεδο αλλά και σε εθνικό, η πολιτική της απορύθμησης και της ιδιωτικοποίησης.

(γ) Τέλος με την κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολής ενισχύθηκε ο οικονομικός παράγοντας έναντι του πολιτικού. Με άλλα λόγια οι οικονομικές ανάγκες έχουν περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο τον πρώτο λόγο στη διαμόρφωση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Τα τρία αυτά στοιχεία, αποκαλύπτουν, ακόμα, ότι ουσιαστικά δεν προωθείται σήμερα στην Κοινότητα η κοινωνική συνοχή, ότι οι εξουσίες που πάρθηκαν από τα εθνικά κράτη δεν μεταφέρθηκαν σε κοινοτικούς θεσμούς που νομιμοποιούνται μέσα από συγκεκριμένες δυνάμεις αλλά σ' αυτές της αγοράς³⁶ δημιουργώντας ένα κοινοτικό κοινωνικό και άρα πολλαπλό δημοκρατικό πρόβλημα και οδηγώντας σε έναν ιδιόμορφο και αναποτελεσματικό καταμερισμό εργασίας : η οικονομία κινείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και οι κοινωνικές λειτουργίες τείνουν να περιορισθούν στο εθνικό επίπεδο, είναι δηλαδή εξ ορισμού υποτιμημένες.

Γ.6. Είναι ολοφάνερο ότι η θεωρία του αυτοματισμού της αγοράς μεταφέρει μηχανιστικά τη λογική της οικονομίας της αγοράς, ένα σύστημα με δυνατότητες αναπαραγωγής και αυτοτροφοδοσίας, στις κοινωνικές παροχές και λειτουργίες, ένα πεδίο κοινωνικής δράσης που απαιτεί εξωτερικές (χρηματικές, υλικές και τεχνολογικές) τροφοδοσίες.

Η μηχανιστική αυτή ταύτιση στηρίζεται σε μια άκριτη πίστη στη "θαυματουργή" δύναμη της πολιτικής της απορύθμησης.

Απορύθμιση σημαίνει ότι στη διαδικασία προώθησης του λιγότερου κράτους και της "απρόσκοπτης λειτουργίας της αγοράς", αποσυνδέονται οι κοινωνικές κρατικές λειτουργίες και οι κοινωνικοί μηχανισμοί από τις ίδιες τις ανάγκες της κοινωνίας ακόμα και απ' αυτή τη διαδικασία αναπαραγωγής των ανθρώπινων "πόρων", με τάσεις πλήρους αποδιοργάνωσης και ουσιαστικά κατάργησής τους. Ιδιαίτερα στην κοινωνική πολιτική, αυτή εφαρμόζεται ακριβώς γιατί οι κοινωνικές δαπάνες δεν γίνονται ανπληπτές σαν ένα κόστος που ενώ δεν μειώνει μακρόχρονα τα κέρδη των κρατούντων ταυτόχρονα ωφελεί τους "μειονεκτούντες", ενισχύοντας την κοινωνική συναίνεση, καθώς και επειδή δεν γίνεται παραδεκτό ότι η αγορά έχει έστω και κάποια σημεία-περιοχές αποτυχίας για την υπέρβαση των οποίων (ή έστω για τη μερική τους κάλυψη) χρειάζονται "διορθωτικά μέτρα" ώστε να "αποτραπούν ανεπιθύμητες συνέπειες"³⁷.

35. Ουσιαστικά μ' αυτόν τον τρόπο στο ευρωπαϊκό επίπεδο ανταγωνίζονται οι επιμέρους επιχειρήσεις σε συνδυασμό με τα εθνικά "συστήματα παραγωγικότητας" και κοινωνικών παροχών και κόστους". Αναλυτικότερα βλ. Tudyka Kurt P: *Wirtschafts- und Sozialraum Europa...* οπ. σελ. 71.

36. Εκτίμηση που κάνει και ο Γ. Ρωμαιοός αντιπρόεδρος του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, στο άρθρο του που ήδη παραπέμψαμε.

37. Γράβαρης Διονύσης : Κρίση θεωρίας και κρίση του κοινωνικού κράτους : τάσεις και προβλήματα σε σύγχρονες θεωρίες περί κοινωνικού κράτους, στο : Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα : Οι λειτουργίες του κράτους σε περίοδο κρίσης, θεωρία και ελληνική εμπειρία, σελ. 24-32, ιδιαίτερα σελ. 25-27.

Η απορύθμιση δεν σημαίνει απόσυρση του εθνικού κράτους ή των υπερεθνικών θεσμών του ιδιόρρυθμου κρατικού μορφώματος όπως είναι η ΕΟΚ από το κοινωνικό γίγνεσθαι, αλλά τροποποίηση της παρέμβασής του.³⁸ Αυτή η παρέμβαση δεν γίνεται τόσο με άμεσα υλικά μέσα και ιδιοκτησία σε μέσα παραγωγής, δεν γίνεται πλέον άμεσα ορατή στους τομείς των διαρθρωτικών πολιτικών και της απασχόλησης, αλλά εμφανίζεται με έναν πρωτοφανή σε ένταση και έκταση τρόπο στο πεδίο των θεσμοθετημένων νομικών σχέσεων που συγκαθορίζουν και οργανώνουν τις εργασιακές σχέσεις και τις συνθήκες ζωής και αναπαραγωγής των εργαζομένων. Δεν γίνεται με την παραίτηση παρέμβασης σ' αυτές, αλλά με έναν πολύ συνειδητό σχεδιασμό απορύθμισής τους σε ιδιαίτερο συνδυασμό με τη μείωση της παρεμβατικής ικανότητας των συνδικάτων.

Ενώ λοιπόν -σύμφωνα με τους οπαδούς της απορύθμισης- μια κοινωνική πολιτική θα οδηγήσει στη διάλυση της οικονομίας, αντίθετα η οικονομία της προσφοράς οδηγεί σε περισσότερο ανταγωνισμό, ο οποίος με τη σειρά του οδηγεί στην υπέρβαση των όποιων περιορισμών στην επέκταση της αγοράς, στην άνοδο της αποδοκτικότητας και στην πτώση των τιμών. Αποτέλεσμα του μηχανισμού της προσφοράς-αγοράς είναι σύμφωνα με τα εξωπραγματικά της μοντέλα, η αύξηση των επενδύσεων και της ζήτησης, η αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων, ο περιορισμός δηλαδή της ανεργίας και η εγγύηση της κοινωνικής ασφάλειας, δηλαδή η αυτόματη ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών και των στόχων της κοινωνικής πολιτικής.

Στο όνομα αυτού του μηχανισμού απαιτείται ο περιορισμός στο ελάχιστο του "θετικού" εργατικού δικαίου, των συλλογικών συμβάσεων των θεσμικών-νομικά κατοχυρωμένων ρυθμίσεων. Ο μισθός, η κοινωνική ασφάλεια, οι συνθήκες εργασίας και άλλα συστατικά των εργασιακών σχέσεων και συμβάσεων παραπέμπονται προς λύση στους μηχανισμούς της αγοράς, στις "αυθόρμητες" σχέσεις και συσχετισμούς που διαμορφώνονται σ' αυτή και σε όσο το δυνατό πιο ατομικό επίπεδο³⁹. Μ' άλλα λόγια απορυθμίζονται.

Γ.7. Η υπό τον Γάλλο Delor Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁴⁰ θεωρεί ότι δεν επαρκεί η πολιτική της απορύθμισης και ότι χρειάζεται τα οικονομικά αποτελέσματα μιας πολιτικής της προσφοράς να συνοδεύονται από μέτρα κοινωνικής πολιτικής, ή αλλιώς δικαιότερης κατανομής των κερδών που επιφέρει η αγορά και η οικονομία κλίμακος. Θεωρεί επιπλέον ότι είναι αναγκαίο, τόσο για κοινωνικούς λόγους όσο και για ιδεολογικούς, να διαμορφωθεί ένα "ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο" επαναρύθμισης σαν το ιστορικό προϊόν του εθνικού κράτους πρόνοιας στον ευρωπαϊκό χώρο⁴¹ που θα παίρνει υπ' όψη του τις εσωτερικές αντιφάσεις της κοινότητας και τους κινδύνους σύγκρουσης που αυτές εμπεριέχουν.

Οι δύο βασικές θέσεις που υπάρχουν -πέραν του εργατικού κινήματος που βρίσκεται σε κρίση- αυτοματισμός της αγοράς ή όχι, απορύθμιση ή επαναρύθμιση εκφράζονται και σε δύο διαφορετικές οπτικές γωνιές του μέλλοντος και της προοπτικής των διαφορετικών εθνικών επιπέδων κοινωνικής πρόνοιας στις χώρες-μέλη της ΕΟΚ. Η μια επιδιώκει τη σύγκλιση ή, όπως συνηθίζεται να λέγεται, την εναρμόνιση των επιπέδων και η άλλη ανησυχεί για τυχόν παρουσία του κοινωνικού dumping.

Γ.8. Το κοινωνικό dumping καθορίζεται σύμφωνα με τις ηγεμονεύουσες δυνάμεις στις πλούσιες χώρες της ΕΟΚ σαν ο διπλός κίνδυνος που ελλοχεύει για τις ίδιες και συνίσταται

38. Αναλυτικά για τις αιτίες που την προκαλούν βλ. το Νίκος Κοτζιάς : Η διαλεκτική του κράτους, τ.β', Αθήνα 1992 [υπό έκδοση].

39. Soziales Europa... οπ. σελ. 63.

40. Βλ. τις εκθέσεις Venturini και Marin στις οποίες αναφερθήκαμε.

41. Έκθεση Venturini... οπ. σελ. 71.

είτε στο να αποκτήσουν οι φτωχές περιοχές της ΕΟΚ πλεονεκτήματα ανταγωνισμού σε θάρρος τους, χάρη στα φθηνότερα εργατικά χέρια και υπηρεσίες που προσφέρουν το μικρότερο γενικόταρο κόστος παραγωγής και να υπάρξουν περιοχιακές μετακινήσεις των επιχειρήσεων με ό,τι αρνητικό αυτό συνεπάγεται, είτε στο να συμπίεστούν οι δικές τους κοινωνικές συνθήκες⁴².

Είναι ολοφάνερο ότι ο πρώτος κίνδυνος δημιουργεί περισσότερες ανησυχίες στην εργοδοσία, ενώ ο δεύτερος στα συνδικάτα. Δεν αποτελούν κοινούς "κινδύνους" και για τις δύο πλευρές. Γι' αυτό αν και ο κοινωνικός χάρτης θα μπορούσε να συμβάλλει στην υπέρβασή τους, τελικά δεν προωθείται, εξαιτίας της εχθρότητας της πρώτης πλευράς και της ανεπάρκειας της δεύτερης⁴³. Η αντιπαράθεση γίνεται ανάμεσα στην εργοδοσία και τα συνδικάτα, αν δηλαδή στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού μέσα στην ΕΟΚ και μέσω της ΕΟΚ διεθνώς, ανάμεσα στα κέντρα, θα προέχει η εξασφάλιση πλεονεκτημάτων του ανταγωνισμού ή η εξασφάλιση των συμφερόντων αναπαραγωγής των μισθωτών.

Η μέχρι τώρα πείρα έδειξε ότι η πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού δεν εκφράζεται με την υποβάθμιση των κοινωνικών συνθηκών αλλά με τη διαμόρφωση συνθηκών παραβίασής τους ή έστω απόκλισης απ' αυτές, δηλαδή της δημιουργίας τομέων της οικονομίας που χωρίς να κατατάσσονται στη "μαύρη αγορά εργασίας" και παραμένοντας στην επιφάνεια του οικονομικού κύκλου, έχουν ευέλικτες μορφές σχέσεων.

Ο πραγματικός κίνδυνος κοινωνικού dumping δεν προέρχεται από τις φτωχότερες περιοχές και χώρες της ΕΟΚ που δεν διαθέτουν επαρκή τεχνολογία και οργάνωση, στις οποίες η παραγωγικότητα είναι σαφώς χαμηλότερη και δεν "ισοφαρίζεται" από τα "πλεονεκτήματα φτηνής εργασίας", αλλά από την παραοικονομία και τη μαύρη εργασία σε κάθε χώρα. Αυτός ο τομέας της οικονομίας συνδυάζει για ορισμένες κατηγορίες επενδυτών τα πλεονεκτήματα και των δύο κατηγοριών χωρών. Συχνά αναπτύσσεται και στις περιοχές υψηλής παραγωγικότητας, όπου όμως πληρώνει λιγότερες κοινωνικές δαπάνες απ' ό,τι θα χρειαζόταν και στην πιο φτηνή περιοχή της ΕΟΚ.

Πρέπει επιπλέον να παρθεί υπ' όψη ότι σημαντικότερα από το κοινωνικό dumping είναι τα πλεονεκτήματα που έχει το κεφάλαιο έτσι και αλλιώς σε χώρες υψηλού κόστους, αφού αυτό επικαλύπτεται από το επίπεδο παραγωγικότητας, την υψηλή εξειδίκευση των εργαζομένων, το συνήθως σχετικά χαμηλό ποσοστό απεργιών και κινητοποιήσεων, την υψηλή συναλλαγματική αξία του επενδύομένου κεφαλαίου, την υψηλή διεθνή ανταγωνιστικότητα, και το σπουδαιότερο, το χαμηλό κόστος μισθών ανά παραγόμενη μονάδα⁴⁴.

42. Βλ. Bizaguei Armand : 1993 Η μεγάλη ευρωπαϊκή αγορά...οπ. σελ. 133 . ενδιαφέρον έχει εδώ η ειδική στάση της Ολλανδίας, αναλυτικότερα βλ. το σχόλιο της Liberation, με τίτλο : Τι φοβούνται τώρα οι Ολλανδοί, Καθημερινή 25.4.91.

43. Βλ. Bizaguei Armand : 1993 Η μεγάλη ευρωπαϊκή αγορά... οπ. σελ. 138. Βέβαια υπάρχουν και άλλοι που εκφράζουν φόβους για τις επιπτώσεις της ολοκλήρωσης σε ειδικές περιοχές του κοινωνικού τομέα. Χαρακτηριστικοί είναι οι φόβοι που διατυπώνουν οι διευθύνσεις των ασφαλιστικών ταμείων ότι είναι δυνατό μετά το 1992 να εμφανισθούν φαινόμενα "κοινωνικού και ιατρικού τουρισμού" βλ. αναλυτικότερα Deppe Hans-Ulrich/Uwe Lenhardt : Gesundheitswesen zwischen supranationalen Politik-strukturen und einzelstaatlicher Regelungskompetenz... οπ. σελ. 34, υποσ.21.

44. Βλ. F. Deppe : Zur Diskussion... οπ. σελ. 17, 18-20. Παλιότερα δεν γινόταν επικίνδυνη στους κινδύνους για κοινωνικό Dumping, αλλά η έλλειψη κοινωνικής σύγκλισης σπριζόταν με το επιχείρημα ότι δήθεν η ΕΟΚ δεν ήθελε να "εξαλείψει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κρατών που την απαρτίζουν", βλ. Groeben Hans von der : Die wahren Aufgaben der Zukunft, in : Bildungswerk Europäische Politik : Sechs Autoren : Trugbild Nationalstaat, Köln 1967/68, σελ.11 κε. Ενώ σήμερα η έλλειψη κοινωνικής σύγκλισης θεωρείται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ως αποτέλεσμα της αρχής της μη ανάμιξης "στους κανόνες που ισχύουν σε κάθε κράτος-μέλος όσον αφορά τις αρχές του δικαίου του συνδικαλιζέσθαι του απεργείν και στο επίπεδο αποδοχών", μ' αλλά λόγω η μη σύγκλιση στο κοινωνικό επίπεδο και η μη κατοχύρωση βασικών εργασιακών δικαιωμάτων στο επίπεδο της ΕΟΚ εμφανίζονται σαν αποτέλεσμα των ηθικών επιλογών της πολιτικής της μη ανάμιξης! βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο : Προτάσεις-συμπεράσμα της Λουξεμβουργιανής προεδρίας, Ρόσπαστης 30.6.1991.

Συνολικά, με την επίκληση του κινδύνου *dumping*, προωθείται αυτό που ονομάζουμε νέες εργασιακές σχέσεις, αναπτύσσονται οι άτυπες μορφές απασχόλησης, συσσωρεύονται "κοινωνικά προβλήματα", ασκούνται αυξανόμενες πιέσεις στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Η ίδια η επιτροπή της ΕΟΚ προωθεί μέσα από τα λεγόμενα κοινωνικά προγράμματα, περισσότερο την οικονομική σύγκλιση παρά την κοινωνική. Στο καθαυτό κοινωνικό επίπεδο φαίνεται να επιλέγει το δρόμο της ετεροχρονισμένης διαμόρφωσης ενός ελάχιστου υποχρεωτικού επιπέδου κοινωνικών παροχών⁴⁵.

Δ. Εργασιακές Σχέσεις : Το Πρόβλημα της Ρύθμισης και της Συμμετοχής

Δ.1. Η πολιτική της ΕΟΚ επικεντρώνεται κύρια στη ρυθμιστική και όχι στην αναπαραγωγική πλευρά της κοινωνικής λειτουργίας των θεσμών που διαμορφώνουν μια δημόσια εξουσία ή έστω ένα υπερεθνικό κρατικό μόρφωμα. Η συγκέντρωση της προσοχής της στη ρυθμιστική πλευρά της κοινωνικής λειτουργίας δεν σημαίνει και ρυθμιστική αντίληψη γι' αυτή.

Οι κυρίαρχοι κυβερνητικοί και επιχειρηματικοί κύκλοι στο επίπεδο της ΕΟΚ αρνούνται να σκεφτούν για το πώς θα αναδιαρθρωθούν εκ νέου, σε επίπεδο ΕΟΚ, οι ήδη υπάρχοντες εθνικοί θεσμοί και νομικές δομές ώστε να εξασφαλιστεί τόσο μια διεύρυνση των ατομικών ελευθεριών και της ευημερίας όσο και τα δίκτυα της συλλογικής ασφάλειας και συμμετοχής-ελέγχου, της σύγκλισης σαν κατεύθυνσης σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση της περιοχικής αυτονομίας⁴⁶. Ιδιαίτερα επιδιώκουν να μην εφαρμοστούν όλα αυτά στο επίπεδο των εργασιακών σχέσεων.

Δ.2. Στις εργασιακές σχέσεις καταγράφονται από χώρα σε χώρα της ΕΟΚ σοβαρές διαφορές ανάλογα με την "πυκνότητα" της ρύθμισης, το βαθμό νομικής θέσμισης και κρατικής επικύρωσης από τη μια και το βαθμό και τη δομή οργάνωσης των ανηπρωσωπτευτικών ενώσεων, ιδιαίτερα των συνδικάτων, από την άλλη, καθώς επίσης από το βάθος και την έκταση της πολιτικοποίησης των εργασιακών σχέσεων, συνολικότερα της σχέσης κεφάλαιο-μισθωτή εργασία.

Όλα τα πιο πάνω αν τα ορίσουμε σαν τις νομικές, θεσμικές και πολιτικές μορφές ρύθμισης, αποτελούν μαζί με τα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης, περίθαλψης και κοινωνικής ασφάλισης (ανάλογα βέβαια με το ειδικό-υλικό τους βάρος και τη μορφή οργάνωσης), τα εθνικά συστήματα-πλαίσια κίνησης των δραστηριοποιούμενων υποκειμένων τα οποία καθορίζουν τα όρια καθώς και τα εμπόδια στην εναρμόνιση και σύγκλιση των εθνικών κοινωνικών λειτουργιών όσον αφορά την ένταξη ή το μετασχηματισμό τους σε υπερεθνικές.

Απαιτείται σ' αυτά τα πλαίσια η προώθηση ενός συστήματος ευρωπαϊκών συλλογικών συμβάσεων⁴⁷ και εκπροσώπησης μέσω ειδικών επιτροπών, υπέρβασης της διαφορετικότητας των συνθηκών και σχέσεων εργασίας, των συστημάτων εργατικού δίκαιου και συλλογικών

45. Βλ. Reich Jens : *Rückkehr nach Europa. Zur neuen Lage der deutschen Nation*. München 1991.

46. Deppe Frank : *Zur Entwicklung der Arbeitsbeziehungen im EG-Prozess*, στο : Frank Deppe/Klaus-Peter Weiner (Hrsg.) : *Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen*, ... οπ. σελ. 12-13.

47. Που να είναι δεσμευτικού χαρακτήρα και όχι απλά γνωμοδοτικού όπως προτείνουν ορισμένοι βλ. Bizaguet Armand : 1993 Η μεγάλη ευρωπαϊκή αγορά... οπ. σελ. 137.

συμβάσεων σε εθνικό επίπεδο. Η αναγωγή του προβλήματος "κοινοτικο- κοινωνικός χώρος" σε βασικό πολιτικό πεδίο αντιστάθμισης. Η εντατικοποίηση της συνεργασίας των εθνικών συνδικάτων και κοινωνικών κινημάτων στο επίπεδο της ΕΟΚ, η υπέρβαση της τάσης για διαχωρισμούς αντί για γενίκευση στην εκπροσώπηση των συμφερόντων, όπως και η αντιστροφή της ιεράρχησης ανάμεσα στο θέμα "εξευρωπαϊσμός της οικονομίας" και της θεματολογίας της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι άμεση και έχει επείγοντα χαρακτήρα.

Δ.3. Στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχει αναχθεί σε σημαντικό ζήτημα το πρόβλημα της συμμετοχής ή μη των εργαζομένων σε επιχειρήσεις που υπερβαίνουν τον εθνικό ορίζοντα και διαθέτουν υπερεθνική δομή αλλά και διοίκηση.

Η ευρωπαϊκή εργοδοσία προτιμά να δημιουργηθεί μια Εταιρία Ευρωπαϊκού Δικαίου⁴⁸ που θα νομοποιεί και τις μετακινήσεις της έδρας της σε χώρες με χαμηλότερες "δημοκρατικές-κοινωνικές" δεσμεύσεις⁴⁹, που θα υπάγεται ακόμα και φορολογικά στο δίκαιο της χώρας όπου θα μετακινεί, για λόγους φορολογικής-κοινωνικής σκοπιμότητας, την έδρα της⁵⁰.

Η ανάπτυξη εργατικών θεσμών που να αντισταθμίζουν τις αυθαιρεσίες των υπερεθνικών επιχειρήσεων και θεσμών προϋποθέτει ότι το όλο ζήτημα του κοινωνικού χώρου θα μπει σε μια άλλη βάση. Δεν θα θεωρείται ως στοιχείο της πολιτικής ανταγωνισμού, υποταγμένο στις σκοπιμότητές της, αλλά θα αναγνωριστεί η δικαιωματική αυτοτέλειά του. Η θέση αυτή αφορά τόσο τα κοινωνικοπολιτικά δικαιώματα της μισθωτής εργασίας, όσο και την εργασιακή ασφάλεια και υγιεινή στους τόπους δουλειάς⁵¹. Βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τις απόψεις της ευρωπαϊκής εργοδοσίας που θεωρεί κάτι τέτοιο σαν στοιχείο "που περιορίζει την ευκαμψία" των επιχειρήσεων στο διεθνή ανταγωνισμό⁵².

Απαιτείται ιδιαίτερα η εξασφάλιση οδών ενημέρωσης και ελέγχου της εργατικής αντιπροσώπευσης των επιχειρήσεων που επεκτείνονται πέρα από τα σύνορα μιας χώρας. Απόκρουση της άποψης που θέλει να αποκλείσει τη δυνατότητα οι εργαζόμενοι μιας πολυεθνικής να δικαιούνται να οργανωθούν στο επίπεδο του συνόλου μιας τέτοιας εταιρίας.

Η τακτική της εργοδοσίας είναι να εμποδίσει την κατοχύρωση εθνικών κατακτήσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο από τη μια, και από την άλλη να αμφισβητήσει ευθέως τις εθνικές κατακτήσεις μέσω της δημιουργίας ευρωπαϊκών εταιριών και τη μετατόπιση της έδρας της εταιρίας σε χώρες με σχετικά λιγότερα δικαιώματα συμμετοχής των εργαζομένων. Στόχος σ' αυτή την περίπτωση είναι να εφαρμόζεται και στη χώρα ίδρυσης της εταιρίας το υποβαθμισμένο δίκαιο που υπάρχει και εφαρμόζεται στη χώρα στην οποία θα έχει μετατοπισθεί τυπικά η έδρα μιας τέτοιας υπερεθνικής εταιρίας⁵³.

Ουσιαστικά η ευρωπαϊκή εργοδοσία θέλει να αποκλείσει τους εργαζόμενους από τη διαμόρφωση έρτω και μιας γενικής εικόνας της συνολικής κατάστασης της επιχείρησης. Κάτι τέτοιο όμως σημαίνει έλλειψη επαρκών πληροφοριών και μέσων προετοιμασίας των εργαζομένων για την αντιμετώπιση γενικότερων στρατηγικών επιλογών της εταιρίας, καθώς και εκείνων των

48. Για την καινούρια πρόταση της Επιτροπής πάνω σ' αυτό το αντικείμενο βλ. Bobke Manfred : Soziale Grundrechte in der EG, στο : Frank Deppe/Klaus-Peter Weiner (Hrsg.) : Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen, σπ. σελ. 51-62.

49. Karin Rögge : Unternehmerstrategien, σπ.

50. Και όχι όπως πιστεύει ο Α. Παπαληγούρας της χώρας "προέλευσης", (Η Ευρώπη των δέκα... σπ. σελ. 107), που πριν δέκα χρόνια έλπικε ότι στην ΕΟΚ θα γενικευόταν και θα εφαρμόζονταν το σύστημα συμμετοχής που είχε καθιερωθεί στην τότε δυτική Γερμανία.

51. Clever Peter : Sozialcharta : Zwischenbilanz aus deutscher Sicht, in : EGmagazin Nr. 1/2 1991, S.22-23.26.

52. Τοποθέτηση του Rolf Thüsing στο EGmagazin Nr. 1/2 1991 σελ.25.

53. Εξάλλου την ίδια λογική εξυπερβετεί η γενικότερη κατεύθυνση της ΕΟΚ, να επιτρέπονται μιν στον τομέα της εθνικής κοινωνικής ζωής αυστηρά μέτρα λ.χ. προστασίας των εργαζομένων, αρκεί όμως να μην "θάζουν φραγμούς στην εσωτερική αγορά", άρθρο 118α, παρ. 3 της συνθήκης της ΕΟΚ.

ειδικών επιλογών της που γίνονται εν κρυπτώ σε βάρος συγκεκριμένων περιοχών. Ταυτόχρονα δυναμώνει την τάση δημιουργίας συνθηκών αντιστάσεως ανάμεσα στους εργαζόμενους της ίδιας επιχείρησης, που όμως δουλεύουν σε διαφορετικούς εθνικούς χώρους⁵⁴. Δίπλα, λοιπόν στη δημοκρατία που σταματά έξω από την πόρτα του εργοστασίου προστίθεται και η διαδικασία σταματήματός της έξω από τα εθνικά σύνορα.

Δ.6. Γενικότερα η ΕΟΚ πρέπει να υποχρεωθεί να αναγνωρίσει την πολυμορφία των εθνικών κοινωνικών κατακτήσεων, όχι σαν άλλοθι μη επικύρωσής τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά σαν τον ήδη υπάρχοντα πλούτο και κληρονομιά που θα αξιοποιηθεί παραγωγικά και δεν θα παραγνωρισθεί. Δηλαδή να αναγνωριστούν δικαιώματα όπως της πληροφόρησης, της απεργίας, της συμμετοχής, της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι και συνέρχεσθαι, της προστασίας της εργασίας της μητέρας⁵⁵ καθώς και να προστατευτούν οι εργαζόμενοι από απολύσεις που προκύπτουν από την οικονομία κλίμακος. Γενικότερα να υπάρξουν εγγυήσεις για την εφαρμογή βασικών δικαιωμάτων και νομική εξασφάλιση, που θα αποκλείει την παραβίασή τους από οποιαδήποτε χώρα-μέλος της ΕΟΚ, αφήνοντας ανοικτό το δικαίωμα της διεύρυνσης στα πλαίσια του εθνικού κράτους. Έτσι ώστε τα βασικά δικαιώματα να μην εξαρτώνται άμεσα από την εθνική οικονομική δομή και συγκυρία⁵⁶ ή να αποκλίνουν από τις δεσμεύσεις της διεθνούς οργάνωσης εργασίας. Ακόμα είναι απαραίτητο να αποκτήσουν δεσμευτικό χαρακτήρα τα δικαιώματα που προβλέπονται στην κοινωνική "Χάρτα", όπως είχε αρχικά διαμορφωθεί από την επιτροπή και όχι από το κείμενο του συμβουλίου και να καταργηθεί στην προώθηση της "θετικής" κοινωνικής πολιτικής η αρχή της ομοφωνίας⁵⁷.

Να αποκλειστεί η μέθοδος ανάπτυξης του ευρωπαϊκού εταιρικού δικαίου χωρίς την ταυτόχρονη εξασφάλιση του εργασιακού δικαίου. Να εξασφαλιστούν κρατικά και θεσμικά ρυθμιστικά κοινωνικά μέτρα ενάντια στα αποτελέσματα της "τυφλής αγοράς", να δοθεί προτεραιότητα στην πολιτική σύγκλισης και στήριξης των μέτρων ικανοποίησης των αναγκών των πιο καθυστερημένων περιοχών με ειδικά κοινωνικά προγράμματα.

Συνολικά δεν είναι δυνατό να αποδεχθεί κανείς να δημιουργείται η κοινοτική εσωτερική αγορά και να μην υπάρχει εγγύηση θεσμοθέτησης των πιο πάνω⁵⁸.

54. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η προσπάθεια των εργαζομένων στη Gillete να δημιουργήσουν ένα γραφείο ενημέρωσής τους για το τι συμβαίνει στα εργοστάσια που διαθέτει η εταιρία σε διαφορετικές χώρες, αντιμετωπίστηκε από τη διεύθυνση της με σκληρά κατασταλτικά μέτρα. Βέβαια υπάρχουν και περιπτώσεις που επηγήθηκαν άτυπα εργοστασιακά συμβούλια ευρωπαϊκού επιπέδου, όπως στις εταιρίες Thomson, Buil, Volkswagen, BSN, αλλά η παρουσία τους οφείλεται στην ανοχή των επιχειρηματικών διεθνύσεων και όχι στη νομική-θεσμική εξασφάλισή τους. Αυτό εκφράζει την τακτική μερίδας του μεγάλου ευρωπαϊκού κεφαλαίου να ενσωματώσει έγκαιρα μελλοντικές αντιθέσεις και να διαμορφώσει ευρωπαϊκό χώρο συναινέσης, βλ. Thomas Werres : Gemischte Gefühle : Arbeitgeber und Beschäftigte misstrauen den Europäischen Bereitschaften, στο Die Zeit 22.3.1991 και Manfred H. Bobke : Soziale Grundrechte in der EG, στο : Frank Deppe/Klaus-Peter Weiner (Hrsg.) : Die Perspektive der Arbeitsbeziehungen, σπ. σελ. 51-61.

55. Προστασία για την οποία δεν υπήρξε συμφωνία στο συμβούλιο των υπουργών που είναι αρμόδια για τα κοινωνικά θέματα, βλ. Επιτροπή : πρόταση σε ζητήματα κοινοτικής εργατικής νομοθεσίας, ΤΟ ΒΗΜΑ 30.6.1991.

56. Αίτημα των γερμανικών συνδικάτων, βλ. Manfred H. Bobke : Soziale Grundrechte in der EG, σπ. σελ. 53.

57. Diskussionsentwurf des DGB zu sozialen Grundrechten in der europäischen Gemeinschaft, στο : Soziale Sicherheit 11/1989, σελ. 344-349 καθώς επίσης, Michael Blank : Gegenmacht im Binnenmarkt organisieren : Perspektiven gewerkschaftlicher Betriebs- und Konzernpolitik, στο : Franz Steinkühler (Hrsg.) : Europa '92, Hamburg 1989, σελ. 230κκ.

58. Όπως οι αποφάσεις του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου ΕΟΚ το 1989 : "Για την κοινωνική διάσταση της εσωτερικής αγοράς, η Χάρτα και η διακήρυξη πάνω στα βασικά δικαιώματα και ελευθερίες.

Ε. Ορισμένα Πρώτα Συμπεράσματα

Ε.1. Οι κατακτημένες κοινωνικές λειτουργίες στο επίπεδο του εθνικού κράτους δεν θεωρούνται σαν δεσμευτική βάση διαμόρφωσης του κοινωνικού κοινοτικού χώρου. Νομικά θεσμοποιημένες κατακτήσεις στον κοινωνικό τομέα, δεν κατοχυρώνονται ούτε εξασφαλίζονται οικονομικά στη διάσταση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς.

Ε.2. Η ΕΟΚ χαρακτηρίζεται από ένα σοβαρό κοινωνικό έλλειμμα : Η προωθούμενη οικονομική ολοκλήρωση δεν συμβαδίζει με μια αντίστοιχη στον τομέα των κοινωνικών παροχών λειτουργιών και ρυθμίσεων.

Ε.3. Οι κοινωνικές λειτουργίες των θεσμών της ΕΟΚ είναι υπανάπτυκτες μέχρι και ανύπαρκτες. Τα κοινωνικά δικαιώματα που έχουν κατακτηθεί σε εθνικό επίπεδο όχι μόνο δεν αναγνωρίζονται στο κοινοτικό αλλά αμφισβητούνται έντονα από την πλευρά της ευρωπαϊκής εργοδοσίας. Ιδιαίτερα στους τομείς αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης υπάρχει άρνηση "ολοκλήρωσής τους" και νομικής κοινοτικής κάλυψης. Αντίθετα προωθούνται πολιτικές κοινοτικής ρύθμισης της απορύθμισης των κοινωνικών λειτουργιών που διαμορφώθηκαν σε εθνικό επίπεδο και είναι γενικότερης σημασίας. Η ευρωπαϊκή εργοδοσία επιλέγει στο μεγαλύτερο μέρος της την τακτική της αξιοποίησης προς ίδιο όφελος του κοινωνικού ελλείμματος.

Ε.4. Ορισμένοι από τους διευθυντικούς κύκλους των θεσμών της ΕΟΚ αντιλαμβάνονται την πολιτική σημασία του κοινωνικού ελλείμματος και καταγράφουν τους μακρόχρονους κινδύνους για την ίδια την ΕΟΚ και την νομιμοποίησή της στη συνείδηση των ευρωπαίων πολιτών, εξαιτίας της μονόπλευρης, οικονομικοθεσμικής και όχι και κοινωνικής διαμόρφωσης του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου. Δεν επιδιώκουν παραχωρήσεις πέραν από τις ήδη κατακτημένες σε εθνικά επίπεδα, επιδιώκουν όμως να επαναφέρουν διαδικασίες συναίνεσης και θεσμούς τριμερούς που να εξασφαλίζουν τη μακρόχρονη κοινωνική ειρήνη στον ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο, έστω και με τη δημιουργία ενός σταθερά ετεροχρονισμένου και υποβαθμισμένου κοινωνικού χώρου στα πλαίσια της ΕΟΚ.

Ε.5. Η εργοδοσία επιδιώκει μια διπλή υποβάθμιση των κοινωνικών λειτουργιών. Περιορισμό σε εθνικό επίπεδο και εξάλειψή τους στη μετάβαση κρατικών-θεσμικών αρμοδιοτήτων από το εθνικό επίπεδο σ' αυτό της ενιαίας αγοράς. Μεγάλη μερίδα της υποστηρίζει ότι η ελεύθερη διακίνηση αγαθών, κεφαλαίων και προσώπων θα δώσει αυτόματες λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα. Η θέση αυτή δεν στέκει λογικά, ούτε ιστορικά. Ουσιαστικά στηρίζει την πολιτική ανατροπής του σημερινού συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα στους "κοινωνικούς εταίρους" σε ευρωπαϊκό επίπεδο και την προώθησή αυτής της διαδικασίας και σε εθνικό επίπεδο.

Ε.6. Πέρα από τις γενικότερες απόψεις που υπάρχουν μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα και την πολιτική εκπροσώπηση της μισθωτής εργασίας όσον αφορά τη στάση απέναντι στην ΕΟΚ, είναι αναγκαίο και επείγον να διαμορφωθεί ένα ευρωπαϊκό υποκείμενο-εκπρόσωπος των απαιτήσεων και αιτημάτων της μισθωτής εργασίας, τέτοιων όπως τις διατυπώνουμε στο τμήμα (Γ.5.), έτσι ώστε να περιοριστούν οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής ολοκλήρωσης μέσω της λογικής της "ελεύθερης αγοράς", να προστατευθούν και να επεκταθούν εθνικές κοινωνικές κατακτήσεις, να γενικευθούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχοντα και σχετικά προωθημένα δικαιώματα που έχουν ήδη διαμορφωθεί σε εθνικό επίπεδο. Η απαίτηση αυτή αφορά πριν απ' όλα τις μεγάλες συνδικαλιστικές ομοσπονδίες και τις εθνικές συνδικαλιστικές ομοσπονδίες που δείχνουν μια όλο και μεγαλύτερη καθυστέρηση σ' αυτό το πεδίο.